

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر ادیان و تمدنها

گروه ارشد هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری

بررسی کارکردهای رقص سماع در طریقت قادریه

استاد راهنما:

دکتر محسن محمدی فشارکی

استادان مشاور:

دکتر مرضیه پیراوی ونک

دکتر سید مختار هاشمی

پژوهشگر:

حمید رضا گوشبر

تیرماه ۱۳۹۲

اظهارنامه دانشجوی:

موضوع پایان نامه :

استاد راهنما:

اینجانب دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته..... گرایش..... دانشکده دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی گواهی می نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامه توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به- علاوه گواهی می نمایم که مطالب مندرج در پایان نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامه چارچوب مصوب دانشگاه هنر اصفهان را به طور کامل رعایت کرده ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است.
نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان

دانشکده هنر ادیان و تمدنها

گروه ارشد هنر اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته هنر اسلامی گرایش نگارگری آقای حمید رضا گوشبر

با عنوان:

بررسی کارکردهای رقص سماع در طریقت قادریه

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ..... توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه..... به تصویب نهایی رسید

۱- استاد راهنمای اول پایان نامه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

۲- استاد راهنمای دوم پایان نامه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

۳- استاد مشاور اول پایان نامه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

۴- استاد مشاور دوم پایان نامه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

۵- استاد داور داخل گروه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

۶- استاد داور خارج از گروه آقای دکتر با مرتبه علمی امضا

مهر و امضای مدیر گروه

سپاسگزاری:

با سپاس فراوان از اساتید راهنما و مشاورم:

دکتر سید مختار هاشمی - دکتر محسن محمدی فشارکی

دکتر مرضیه پیراوی ونک و محمد حاجی محمدی که

اگر لطف ایشان نبود این پایان نامه به سرانجام نمی رسید.

همچنین مراتب قدر دانی و تشکر خود را از ادریس گوشبر

محمد فعله گری - مصطفی خزائلی و سارینا نیکخواه وزیری

که در تدوین پایان نامه یاری رسانم بودند، ابراز می کنم .

تقدیم به:

پدر و مادر مهربانم

چکیده:

طریقت قادریه به سبب قدمت از قدیمیترین و بزرگترین سلسله های تصوف و عرفان اسلامی است. این طریقت که به عبدالقادر گیلانی (۴۷۱-۵۶۱ هـ.ق) منسوب است در پهنه قلمرو کشورهای اسلامی نفوذ و تأثیر بسیاری داشته و همواره به نشر و ترویج اسلام پرداخته است. تصوف و عرفان در فرهنگ اعتقادی و زندگی اجتماعی مردم کردستان جایگاه مهمی دارد. در کردستان تصوف با معرفی طریقت ها قابل بررسی و تبیین است، و طریقت قادریه مهمترین و بانفوذترین شاخه تصوف در کردستان است. پیروان قادریه خود را پیرو قرآن و سنت پیغمبر می دانند و طریقت را راهی برای رسیدن به خدا می دانند. مهمترین ویژگی این طریقت، مراسم ذکر و سماع آنها است. مراسم قادریه گویای نکات ارزشمند معنوی، اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی خاص آن دیار است. سماع قادری ها دارای کارکرد های مختلف اجتماعی، دینی و مناسکی است و همچنین دارای ابزارهای کلامی (یا پارامتری لغوی گفتمان ها، منطق، فلسفه و شعر) و غیر کلامی (از جمله: ذکر قیام- موسیقی- حرکت- وجد و...) است. با توجه به این ویژگی های برجسته تا به امروز در مورد کارکردها و ساختار و فرم این رقص آیینی مطالعه منسجمی صورت نگرفته است. از آنجایی که این مراسم در دو روز مشخص در هفته برگزار می شود نیز نشان دهنده تأثیر مراسم در زندگی اجتماعی، سیاسی مردم است. وفور نمادهای فرهنگی مردم شناختی در این مراسم از جمله نوع خاص سماعی که اجرا می شود، این مراسم را مستعد تحقیق و تفحص در خور نموده است. نگارنده سعی داشته است با رویکرد مورد مطالعاتی و استفاده از روش و فنون متداول انسان شناسی- مصاحبه، مشاهده مشارکتی و منابع کتابخانه ای به تحلیل ساختاری و تحلیل کارکردی سماع و تحلیل جامعه شناختی مناسک و همچنین به بررسی موسیقی و شعر طریقت قادریه - شاخه ی سوله ای- در کردستان بپردازد.

کلید واژه:

تصوف، طریقت، طریقت قادریه، سماع، موسیقی و شعر، تحلیل کارکردی، تحلیل ساختاری، تحلیل جامعه شناختی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اول: کلیات تحقیق و روش شناسی.....
۲.....	۱-۱: کلیات.....
۲.....	۱-۱-۱: بیان مسأله:.....
۳.....	۲-۱-۱: پیشینه تحقیق.....
۴.....	۳-۱-۱: اهداف پژوهش.....
۴.....	۴-۱-۱: اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۵.....	۵-۱-۱: پرسش های تحقیق یا فرضیه ها.....
۶.....	۶-۱-۱: کاربرد نتایج تحقیق.....
۶.....	۷-۱-۱: روش تحقیق.....
۶.....	۱-۷-۱-۱: روش تحقیق از نظر هدف.....
۶.....	۲-۷-۱-۱: روش تحقیق از نظر روش.....
۷.....	۳-۷-۱-۱: روش یافته اندوزی (روش گردآوری دادهها).....
۸.....	۷-۱-۱: فرآیند تحقیق: (سیر اندیشه ای دستیابی به نتیجه تحقیق).....
۸.....	۹-۱-۱: توضیح واژگان.....
۹.....	فصل دوم: تصوف اسلامی.....
۱۰.....	۱-۲: تعریف تصوف اسلامی.....
۱۰.....	۱-۲-۱: تعریف تصوف.....

- ۲-۲: اشتقاق کلمه تصوف ۱۲
- ۳-۲: پیدایش تصوف: ۱۵
- ۴-۲: سرچشمه تصوف ۱۵
- ۱-۴-۲: جهان شمولی عرفان غیر اسلامی ۱۸
- ۵-۲: مقامات صوفیه ۲۴
- ۶-۲: احوال صوفیه ۲۷
- ۷-۲: طریقت های تصوف ۲۹

فصل سوم: طریقت علیّه قادریه ۳۰

- ۱-۳: معنای طریقت ۳۲
- ۱-۱-۳: ماهیت طریقت قادریه ۳۲
- ۱-۱-۱-۳: طریقت نقشبندیه ۳۳
- ۲-۳: طریقت علیّه قادریه: ۳۵
- ۱-۲-۳: بنیانگذار طریقت قادریه ۳۵
- ۲-۲-۳: آثار عبدالقادر گیلانی ۳۶
- ۳-۳: طریقت علیّه قادریه در جهان اسلام ۳۷
- ۴-۳: طریقت علیّه قادریه در کردستان ۳۸
- ۵-۳: شاخه های طریقت علیّه قادریه در کردستان ۳۹
- ۶-۳: آداب طریقت علیّه قادریه ۴۱
- ۷-۳: اهداف طریقت علیّه قادریه ۴۳

۴۳ ۸-۳: اعتقادات اهل طریقت

۴۴ ۹-۳: طریقت علیّه قادریه شاخهٔ سوله ای

فصل چهارم: سماع در طریقت علیّه قادریه ۴۶

۴۷ ۱-۴: سماع

۴۷ ۱-۱-۴: تعریف سماع

۴۹ ۲-۴: پیشینهٔ سماع

۴۹ ۱-۲-۴: رقص مذهبی در هزارهٔ چهارم پیش از میلاد

۵۱ ۳-۴: آداب سماع

۵۳ ۴-۴: انواع سماع

۵۴ ۵-۴: سماع در طریقت قادریه

۵۴ ۱-۵-۴: پیشینه

۵۵ ۶-۴: نحوه رسیدن درویش قادری به سماع

۵۵ ۷-۴: ارکان سماع در طریقت علیّه قادریه

۵۶ ۱-۷-۴: شیخ

۵۶ ۲-۷-۴: زمان و مکان اجرای مراسم ذکر

۵۷ ۳-۷-۴: ذکر در طریقت علیّه قادریه

۵۷ ۱-۳-۷-۴: اسماء ذکر در طریقت علیّه قادریه

۵۸ ۲-۳-۷-۴: انواع ذکر در طریقت علیّه قادریه

۵۸ ۳-۳-۷-۴: شرح مراسم ذکر تهلیل

۵۹ ۴-۳-۷-۴: شرح مراسم ذکر (قیام - سماع)
۵۹ ۴-۷-۴: موسیقی
۶۰ ۴-۷-۵: شعر
۶۰ ۴-۷-۶: حرکت
۶۲ ۴-۷-۷: وجد
۶۴ ۴-۸: اثر سماع
۶۵ ۴-۹: تحلیل ساختاری
۶۵ ۴-۹-۱: فرم رقص (ذکر) مناسک
۶۷ ۴-۹-۲: حالات دست و سر
۷۰ ۴-۱۰: جهت حرکت مناسک
۷۱ ۴-۱۱: تحلیل کارکردی سماع در طریقت علیّه قادریه
۷۳ ۴-۱۲: بررسی تحلیل جامعه شناختی مناسک و آداب و رسوم های طریقت علیّه قادریه
۷۴ ۴-۱۲-۱: تجمع در تکیه
۷۵ ۴-۱۲-۲: ارشاد:
۷۶ فصل پنجم: شعر و موسیقی در طریقت علیّه قادریه
۷۷ ۵-۱: مقدمه:
۷۷ ۵-۲: واژه موسیقی
۷۸ ۵-۳: پیدایش موسیقی
۷۸ ۵-۳-۱: پیدایش موسیقی از دیدگاه عارفان

- ۴-۵: نظر فیلسوفان در مورد موسیقی ۷۹
- ۵-۵: موسیقی کُردی ۸۰
- ۱-۵-۵: پیشینه موسیقی کُردی ۸۰
- ۲-۵-۵: انواع سیاچمانه ۸۱
- ۳-۵-۵: سوز ۸۲
- ۶-۵: تأثیر موسیقی در عرفان و تصوف و نظر عرفا ۸۲
- ۷-۵: موسیقی عرفانی ۸۳
- ۸-۵: رابطه درویش و موسیقی ۸۶
- ۹-۵: موسیقی خانقاهی کردستان ۸۶
- ۱-۹-۵: ریتم در موسیقی خانقاهی ۸۷
- ۱۰-۵: ساز شناسی طریقت علیّه قادریه ۸۸
- ۱-۱۰-۵: دف ۸۸
- ۱-۱-۱۰-۵: تاریخچه دف ۸۸
- ۲-۱-۱۰-۵: کُردستان، خاستگاه و مکان تعالی دف ۹۰
- ۳-۱-۱۰-۵: مشخصات ظاهری دف ۹۰
- ۴-۱-۱۰-۵: شیوه نواختن دف ۹۱
- ۵-۱-۱۰-۵: معرفی مقام ها و ریتمهای اصیل و خانقاهی ساز دف ۹۱
- ۲-۱۰-۵: دو ته پل ۱۰۳
- ۱-۲-۱۰-۵: ویژگی ظاهری دو ته پل ۱۰۴
- ۲-۲-۱۰-۵: شیوه نواختن دو ته پل ۱۰۴

۱۰۵-۳-۱۰-۵: شمشال..... ۱۰۵.....

۱۰۶-۱-۳-۱۰-۵: مشخصات ظاهری شمشال..... ۱۰۶.....

۱۰۶-۲-۳-۱۰-۵: شیوه نواختن شمشال..... ۱۰۶.....

۱۰۶-۳-۳-۱۰-۵: مقام های شمشال..... ۱۰۶.....

۱۰۷-۴-۱۰-۵: تاس..... ۱۰۷.....

۱۰۷-۱-۴-۱۰-۵: ویژگی ظاهری تاس..... ۱۰۷.....

۱۰۸-۲-۴-۱۰-۵: شیوه نوازندگی تاس..... ۱۰۸.....

۱۰۹-۱۱-۵: شعر در طریقت علیّه قادریه..... ۱۰۹.....

۱۰۹-۱-۱۱-۵: انواع شعر..... ۱۰۹.....

۱۱۰-۲-۱۱-۵: انواع شعر کردی..... ۱۱۰.....

۱۱۰-۳-۱۱-۵: اشعار طریقت..... ۱۱۰.....

۱۱۱-۴-۱۱-۵: ویژگی اشعار طریقت..... ۱۱۱.....

۱۱۲-۵-۱۱-۵: اشعار طریقتی..... ۱۱۲.....

۱۱۸..... نتیجه گیری..... ۱۱۸.....

۱۲۵..... منابع و مآخذ..... ۱۲۵.....

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان شکل
۶۶.....	شکل ۴-۱: فرم دایره ای سماع دراویش قادریه.....
۶۷.....	شکل ۴-۲: سماع دراویش قادریه.....
۶۷.....	شکل ۴-۳: حالت دست و سر.....
۶۸.....	شکل ۴-۴: سماع با مقام حی الله.....
۶۹.....	شکل ۴-۵: سماع با مقام دائم.....
۶۹.....	شکل ۴-۶: سماع با مقام حی الله.....
۷۰.....	شکل ۴-۷: جهت حرکت سماع.....
۹۰.....	شکل ۵-۱: ساز دف.....

فهرست عکس ها

صفحه	عنوان عکس
۵۱.....	عکس ۴-۱: نگاره رقص بر روی تگه سفالی از تپه سیلک کاشان.....
۵۱.....	عکس ۴-۲: سماع دراویش قادریه.....
۶۴.....	عکس ۴-۳: اثرات سماع بر درویش قادری.....
۶۴.....	عکس ۴-۴: اثر دیگر سماع بر درویش قادری.....
۷۵.....	عکس ۴-۵: مراسم سماع دراویش قادریه سوله ای در تکیه مرکزی سنندج.....
۱۰۳.....	عکس ۵-۱: ساز دوته پل.....
۱۰۵.....	عکس ۵-۲: ساز شمشال.....
۱۰۷.....	عکس ۵-۳: ساز تاس.....

عنوان جدول

۹۲.....	جدول ۵-۱: مقام دائم
۹۳.....	جدول ۵-۲: مقام حی اللہ
۹۴.....	جدول ۵-۳: مقام حی یاہو
۹۴.....	جدول ۵-۴: مقام حی یا قیوم
۹۵.....	جدول ۵-۵: مقام غوثی
۹۶.....	جدول ۵-۶: مقام لا الہ الا اللہ (۶ ضرب)
۹۷.....	جدول ۵-۷: مقام لا الہ الا اللہ (۹ ضرب)
۹۷.....	جدول ۵-۸: مقام حی اللہ (۹ ضربہ نوع اول)
۹۸.....	جدول ۵-۹: مقام حدادی
۹۹.....	جدول ۵-۱۰: مقام مداحی (۶ ضربہ)
۹۹.....	جدول ۵-۱۱: مقام مداحی (۷ ضربہ)
۱۰۰.....	جدول ۵-۱۲: مقام ہلگرتن
۱۰۱.....	جدول ۵-۱۳: مقام سوارانہ
۱۰۱.....	جدول ۵-۱۴: مقام سوارانہی غوثی
۱۰۱.....	جدول ۵-۱۵: مقام حی اللہ (۹ ضربہ نوع دوم)
۱۰۲.....	جدول ۵-۱۶: مقام سقزی
۱۰۲.....	جدول ۵-۱۷: مقام رخشی

فصل اول

کلیات تحقیق و روش شناسی

۱-۱: کلیات

۱-۱-۱: بیان مسأله

تصوف عنوان قسم عمده‌ای از سلوک باطنی دینی در عالم اسلام است. ظاهراً واژه صوفی در قرن دوم، در برخی از سرزمینهای اسلامی، بخصوص در بین النهرین، متداول شد. اما در قرن سوم هجری تعلیمات صورت منظمی به خود گرفت و افکار تازه و عقاید فلسفی جدید در آن راه یافت. در قرن چهارم هجری کامل و نضج تمام یافت و در قرن ششم و هفتم هجری به کمال خود رسید. (همایی ۱۳۶۲، ۸۵-۸۰) و در همین دوران بود که طریقت های اصلی تصوف شکل یافتند.

طریقت قادریه مهمترین شاخه تصوف در کردستان است، که این سلسله منسوب به حضرت شیخ عبدالقادر گیلانی است. (کیانی ۱۳۶۹، ۶۹) طریقت قادریه از قدیمترین شاخه های تصوف در خاورمیانه است. دایره سلسله قادریه آنقدر وسعت گرفته که از طرف شرق تا جزیره جاوه و از طرف غرب تا الجزایر انتشار پیدا کرده است. (بایرناس ۱۳۸۸، ۷۷۱-۷۷۰) و هم اکنون دارای بیشترین پیروان در بین سایر طریقت ها است. ورود این طریقت به کردستان را در قرن دوازدهم (هـ.ق) به شیخ اسماعیل ولیانی نسبت می دهند. اما در کتاب خطی «نورالانوار» نوشته عبدالصمد توداری که در سال ۱۰۹۹ هـ. ق یا تقریباً ۱۰۶۷ هجری شمی نوشته شده است اشاره دارد که طریقت های قادریه و نقشبندیه در کردستان فعال بوده اند، قبل از حضرت شاه اسماعیل ولیانی پیر بزرگ لذا موضوع این است که گسترش توسط حضرت پیر ولیانی بوده است و نفوذ معنوی زیادی داشته است. در ایش قادری خود را پیرو سنت پیغمبر می دانند و طریقت را راهی برای رسیدن به خدا، اما نفس و خلق را مانع این امر می دانند و به همین خاطر راه رسیدن به حق را در ترک خویش میدانند، از این جهت این طریقت همواره مورد توجه جامعه بوده است.

دین جزء لاینفکی از دنیایی است که در آن زندگی میکنیم و با تطور فرهنگی و گذر زمان نتوانسته از اهمیت آن بکاهد، مردم دین را از طریق فرهنگ شناخته و پذیرفته اند و بدین ترتیب بوده که هر دینی طی مراسم مذهبی خود را نشان می دهد و این راهی برای بقای دین و فرهنگ بوده است. مراسم قادریه گویای نکات ارزشمند اجتماعی، فرهنگی و اعتقادی خاص آن دیار است. وفور نمادهای مردم شناختی در این مراسم از جمله ذکر سماع، این مراسم را مستعد تفحص و تحقیق در خور نموده است. از آنجایی که ایران دارای اقلیت های مذهبی و قومی است و این مراسم عمیقاً با زندگی و فرهنگ مردم آمیخته است مسلماً مطالعه در این آیین ما را در فهم مسائل اجتماعی- فرهنگی کردستان یاری میکند. باز نمودهای مذهبی،